

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2\(44\).354288](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2(44).354288)

УДК 330.101:130.2

Гор Усатюк

ORCID: 0009-0007-4249-4861

«ЕКОНОМІЧНА ЛЮДИНА» В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті здійснено соціально-філософський аналіз розвитку «економічної» людини через призму контекстів її історичного розвитку. Проаналізовано зміни ролі економічної людини та її впливу на соціально-економічні відносини в суспільстві та розглянуто сучасні риси притаманні економічній людині в сучасності. Показано, як змінювалась роль економічної людини від економічного егоїста, який переймається лише своїми проблемами (дослідження А. Сміта), до сучасної ролі, коли економічна людина досягає розвитку своїх підприємницьких здібностей, перетворюється на часткового володаря засобів виробництва, фактично перетворюється на працівника — оператора комп'ютерної програми, яка керує процесом виробництва та є соціально адаптованим суб'єктом, оскільки досягнення результатів праці відбувається, як правило, в колективі коли суб'єкти економічного життя є взаємозалежними одне від одного. Зроблено висновок, що економічна людина сьогодення це сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника та власника.

Ключові слова: «економічна людина», засоби виробництва, егоїзм, розвиток працівника, праця, професійні навички, конкуренція, трудові відносини.

Актуальність проблеми. Розвиток та діяльність людини в контексті економічної діяльності є одною з найважливіших засад як добробуту кожної людини так і держави і сталості життя соціуму в цілому. У зв'язку з цим важливим є дослідження зміни ролі економічної людини та сучасні риси притаманні їм в контексті розвитку суспільства. Вивчення феномену економічної людини розпочав ще засновник класичної економічної теорії шотландський економіст і філософ Адам Сміт, який вважав, що основними чинниками економічного розвитку є економічна свобода та конкуренція між суб'єктами господарювання. На сьогодні концепція економічної людини дещо змінилась. На перший план виходять соціальні зв'язки та участь в управлінні підприємством.

Мета та завдання. Метою статті є соціально-філософський аналіз сучасного стану розвитку людини в контексті її економічної діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувались наступні науково-дослідницькі методи: метод аналізу і синтезу, метод аналогії та порівняння, метод систематизації.

Вступ. Відповідно до змін суспільно-економічних моделей, які панували в тій чи іншій епосі, змінювались ознаки і економічної людини. Вони пройшли трансформацію від егоїзму та всебічного розвитку людини працівника в середньовіччі до розвитку підприємницьких здібностей, часткового володіння правами на засоби виробництва, фактичного

перетворення працівника на оператора комп'ютерної програми, яка керує процесом виробництва у сьогоденні. Економічне життя людини постійно еволюціонує. Особливо цей процес прискорився у XXI столітті коли інформаційні технології починають відігравати все більшу роль. Внаслідок цього зазнають змін й інші сфери життєдіяльності, на які прямо чи опосередковано впливає економіка, а саме: зайнятість побут, життєвий уклад, потреби людини, культура, цінності людини та суспільства, а також політичне життя, але політика є продовженням економіки (інколи навпаки). У зв'язку з цим зазнають змін і форми трудових відносин, професії та вимоги до них, підвищується рівень вимог до професійної освіти та кваліфікації працівників, а також до знання ними іноземних мов [Яковенко 2014].

Сьогодні неможливо уявити будь якого розвитку та стабільних відносин у суспільстві без економічної складової. Отримання людьми доходу від економічної діяльності та частковий його перерозподіл через бюджет формує як рівень власного так і загального комфорту та інфраструктури. Крім того, основні доходи людина отримує через працю, і навіть, більшість пасивних доходів також залежить від основного доходу, оскільки тоді людина має можливість частину коштів спрямувати на інвестування для отримання пасивного доходу.

Виклад основного матеріалу. Людина економічна – сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника. Тобто, економічна людина розглядається в економічній теорії як особа, що має раціональне мислення та спрямовує все на свою користь, тобто в головному вважає досягнення суб'єктивно своїх цілей.

Першим хто почав розглядати економічну людину з філософсько-економічної точки зору був А. Сміт у своїй праці «Багатство народів». Він вважав, що основними чинниками економічного розвитку є економічна свобода та конкуренція між суб'єктами господарювання, досягнення консенсусу для реалізації їх особистих інтересів, ринкової саморегуляції та невтручання держави в економіку.

Концепція економічної людини – пояснення поведінки людини та чим вона керується при реалізації власних економічних інтересів та потреб. Сміт вважав, що при реалізації своєї економічної діяльності людиною керує прагнення до власної вигоди та покращення свого становища як економічно так і у суспільстві. Він відзначав, що у економічних суб'єктів особистий інтерес є головним мотивом, який спонукає людей до співробітництва, оскільки не через доброзичливість м'ясника, пивовара чи булочника очікуємо ми одержати свій обід, а через дотримання ними їхніх власних інтересів. Ми звертаємося не до їхньої гуманності, а до їхнього егоїзму, і ніколи не говоримо їм про наші потреби, а лише про їхні вигоди [Бобочка 2015].

Враховуючи викладене, Сміт вважав, що людина під час здійснення економічних відносин прагне максимізувати власну вигоду, здатна

порівнювати вигоди і вкладення, намагається приймати самостійні рішення та оцінювати наслідки своїх дій, прагне отримувати інформацію щодо можливості задоволення своїх потреб та використання своїх можливостей [Кононова 2020].

К. Маркс вважав, що людину слід розглядати як сукупність її потреб, інтересів і захоплень. Через задоволення потреб людина відтворює себе як біологічну істоту і як сукупність суспільних відносин, визначальними серед яких є економічні потреби. Найважливіші риси людини-працівника за умов сучасного етапу науково-технічного розвитку – розвиток її творчих здібностей, професійних властивостей і навичок [Гриценко 1999]. Вони – основний елемент національного багатства країни, найголовніше джерело національного доходу. Найважливішою умовою формування людини-працівника такого типу є формування рис людини-власника, які передбачають: 1) власність безпосередніх працівників на засоби виробництва у формі ефективної кількості акцій – забезпечують щорічне привласнення суми дивідендів, яка не менша 30% величини заробітної плати на рік; 2) їх власність на основну частку створеного продукту; 3) їх участь в управлінні власністю; 4) певні важелі економічної влади в руках працівників; 5) ощадливе ставлення до об'єктів власності у межах підприємства і в масштабах області, регіону, всієї країни; 6) довготермінові цілі в безпосередній діяльності працівників, розвитку підприємства, що передбачає насамперед високу частку реінвестованого капіталу, а не намагання «проїсти» отриманий дохід та ін. [Яковенко 2013].

Розвиток економічної людини відбувався за своїми законами відповідно до стану розвитку матеріального виробництва та відносин у суспільстві. При рабовласницькому та феодальному устроях, людина-працівник набувала свого розвитку в процесі праці на землі та/або у власній ремісничій майстерні. Це вимагало від людини-працівника всебічних вмінь та різноманітних знань. Можливо сказати, для того щоб виробити той чи інший продукт людина мала вміти «все». З розвитком мануфактурного виробництва відбувається розділення праці. Роль працівника значно змінюється. Від нього вимагається спеціалізація на конкретному етапі виробництва, інші знання йому стають не дуже потрібні, що сповільнює його розвиток, оскільки праця стає більш монотонною. З розвитком машинного виробництва однобічна спеціалізація посилюється, працівник фактично перетворюється в обслуговуючий персонал для машини.

З розвитком автоматизації виробництва ситуація різко змінюється. Працівник фактично перетворюється на оператора комп'ютерної техніки, тобто значно зменшується фізичне навантаження на працівника натомість збільшується інтелектуальне та розумове навантаження, функції робітника поступово наближаються до функцій помічника інженера. Це вимагає від працівника володіння більшою кількістю знань. При цьому процес участі працівника у безпосередньому виробництві шляхом фізичного впливу на предмети виробництва змінюється опосередкованим контролем через

диспетчерські функції через комп'ютерні програми. Це призводить до посилення монотонності праці, збільшує розумове, нервово та емоційне навантаження на працівника, передбачає необхідність більшої уважності за контролем процесу виробництва [Яковенко 2010].

В сучасних умовах робітник прагне бути не лише найманим робітником, а і частково власником засобів виробництва та продукту виробництва.

У розвинутих країнах людині-працівнику все більше притаманні такі ознаки:

- економічне мислення – вміння знаходити оптимальні варіанти для підвищення ефективності робочого місця, оволодіння найновішими прийомами технологічних, проектно-конструкторських розробок, орієнтація на раціональне використання економічних і природних ресурсів;

- високі професійні навички та творчі здібності, що проявляється у використанні нових підходів та технологій, вмінні критично оцінювати досягнутих результатів, здійсненні оптимізації та знаходженні і усуненні недоліків, постійному підвищенні рівня освіти та кваліфікації, наявності багатопланової кваліфікації;

- готовність до взяття на себе відповідальності, зокрема, здійснення організаційної та управлінської діяльності, що передбачає знання та використання найновіших методів і форм організації праці, вміння ефективно організувати роботу трудового колективу, горизонтальна та вертикальна комунікація з іншими працівниками як свого підприємства так і суміжних;

- психологічна стійкість, цілеспрямованість, сумлінне виконання своїх обов'язків [Чухно 2010].

Людина-власник формується насамперед на основі трудової діяльності індивідів. Так як в такій діяльності виявляється сутність людини насамперед як біологічної істоти, то людина-власник уособлює не одну ізольовану сторону відносин економічної власності, а й взаємозв'язок з продуктивними силами, з людиною як частиною природи. Біологічній природі людини, її індивідуальній діяльності найбільше імпонує особиста (в тому числі приватна) трудова власність, а соціальній природі людини, колективній діяльності – різні види колективної власності (кооперативна, акціонерна, трудова, колективна та ін.). Приватна власність при цьому є основою економічної свободи, незалежності людини, колективна – основою економічної незалежності трудових колективів, державна (демократична) – основою національної незалежності. Економічна могутність країни залежить від оптимального поєднання цих типів і їх форм. Органічне поєднання двох сторін діяльності індивідів, єдність сучасної людини-працівника та людини-власника утворює економічну сутність людини, сучасну економічну людину.

Ефективність людини-працівника в сучасний час забезпечується низкою наступних чинників: безпосереднє або опосередковане право власності працівників на засоби виробництва; участь працівників в

управлінні власністю; власність працівників на створений продукт; дбайливе ставлення до всіх об'єктів власності; наявність довготермінових цілей в діяльності, розвиток підприємства, що передбачає реінвестування частини капіталу, а не намагання «проїсти» отриманий дохід.

Такі підходи можуть проявлятися у різних формах, наприклад, участь працівників в управлінні власністю – в їх впливі на вибір форм і систем заробітної плати, на політику цін, інвестицій, форм і методів організації виробництва [Мочерний 2004].

Діалектичний зв'язок двох сторін сучасної економічної людини відображається в тому, що у процесі праці індивідуальне поєднується з колективним. Кожен працівник має професію, використовує специфічні засоби виробництва, досягає певної мети, тобто його праця є індивідуальною. Водночас переважна більшість людей працює у трудових колективах, де результати діяльності окремого індивіда залежать від праці інших (якості отриманих деталей, взаємодопомоги, вміння керівництва тощо). Існує органічна єдність індивідуальної і колективної власності, свободи окремої людини і трудового колективу [Сотула 2010].

Разом з тим, стрімкий розвиток інформаційних технологій та залучення країн до всесвітньої економіки передбачає появу у економічній людини нових чинників і моделей, зокрема: розширення доступу до самоосвіти та навчання за рахунок розвитку інформаційних систем; розмиття поняття що робочий день триває у світлу пору доби, оскільки відділена праця можлива на компаніях з різних континентів, що зумовлює необхідність працювати наприклад уночі; значний ріст частки працівників зайнятих в ІТ-сфері зі значними заробітними платами порівняно з традиційними професіями; збільшення перспектив отримання більш високооплачуваної роботи; розширення ролі знання іноземних мов – праця в компаніях, які орієнтовані на зовнішні ринки, або в іноземних компаніях; можливість заробітку в соціальних мережах, так звана монетизація контенту; збільшення ролі одноразових заробітків, коли ти навіть не знаєш замовника робіт; збільшення частки молоді в економічних процесах.

В Україні, зважаючи на агресію російської федерації проти нашої країни проявились додаткові риси в діяльності економічної людини, а саме: зменшення частки прямих соціальних зв'язків при виконанні робочих процесів – перехід на віддалену роботу; пробудження в економічно активних людях традицій благодійництва та меценатства (підтримка армії та внутрішньо переміщених осіб); праця за кордоном та допомога родичам та сім'ям, які залишилась в Україні; підтримка підприємцями одне одного в умовах війни, зокрема своїх конкурентів в звичайний час; ріст частки зайнятих в роботі на забезпечення сил оборони України; збільшення частки активно економічно зайнятих жінок та жінок які беруть на себе виконання чоловічих функцій порівняно зі звичайним часом.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що вчення про економічну людину пройшли еволюцію відповідно до еволюції економічної

думки. Відповідно до змін суспільно-економічних моделей, які панували в тій чи іншій епосі, змінювались ознаки і економічної людини. Вони пройшли трансформацію від егоїзму та всебічного розвитку людини працівника в середньовіччі до розвитку підприємницьких здібностей, часткового володіння правами на засоби виробництва, фактичного перетворення працівника на оператора комп'ютерної програми, яка керує процесом виробництва у сьогоденні. Людина економічна – сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника. Структуру таких потреб слід розглядати відповідно до структури суспільного способу виробництва [Яковенко 2015]. Тому економічна сутність людини розкривається в суперечливій єдності людини-працівника як основного елемента системи продуктивних сил і людини-власника як суб'єкта економічних відносин, передусім відносин економічної власності.

Список використаної літератури

- Бобочка, Т. В. (2015) *Модель «homoeconomicus»*, у: *Розвиток економічної думки: зб. наук. праць*, Кіровоград, видавець Лисенко В. Ф., вип. 8.
- Гриценко, А. А. (1999) *Економічна теорія: предмет, логіка і структура*, у: *Проблеми викладання економічної теорії: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Київ, 26–27 квітня 1999 р.)*, Київ, КНЕУ.
- Кононова, Н. О. (2020) *Економіка цінностей та філософія економіки*, у: *Грані*, № 3, т. 23.
- Мочерний, С. В., Довбенко, М. В. (2004) *Економічна теорія*, Київ, Видавничий центр «Академія», 856 с.
- Сотула, О. В. (2010) *Соціально-економічний механізм державного регулювання трансформаційного періоду*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки», Київ, 20 с.
- Чухно, А. А. (2010) *Економічна теорія*, у 2-х т., Київ, ДННУ АФУ, т. 2, 628 с.
- Яковенко, Р. В. (2010) *Актуальність дослідження людського потенціалу*, у: *Materialy V Miedzynarodowej konferencji «Kluczowe Aspekty naukowe dzialalnosci 2010»*, vol. 9: *Ekonomiczne nauki, Przemysl, Nauka i stadia*.
- Яковенко, Р. В. (2014) *Використання економічних концепцій у процесі управління вищою освітою в Україні*, у: *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, № 1 (72).
- Яковенко, Р. В. (2015) *«Людина економічна» та її еволюція*, у: *Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту: Економічні науки*, вип. 27, Кіровоград, КНТУ.
- Яковенко, Р. В. (2013) *Людський капітал та людський потенціал*. Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту: Економічні науки. Вип. 24.

Ihor Usatiuk

THE ECONOMIC PERSON IN TODAY'S WORLD

The article provides a socio-philosophical analysis of the development of the "economic" man through the prism of the contexts of his historical development. It analyses changes in the role of the economic man and his influence on socio-economic relations in society and considers the contemporary features inherent in the economic man today. It shows how the role of economic man has changed from an economic egoist who is concerned only with his own problems (A. Smith's research) to the modern role, when economic man achieves the development of his entrepreneurial abilities, becomes a partial owner of the means of production, and actually becomes an employee – operator of a computer program that controls the production process and is a socially adapted subject, since the achievement of work results usually occurs in a collective where the subjects of economic life are interdependent on each other. It is concluded that the economic man of today is a combination of economic needs, interests, and goals of an individual, an organic combination of the traits of an employee and an owner.

Keywords: "economic man", means of production, selfishness, employee development, labour, professional skills, competition, labour relations.

References

- Bobochka, T. V. (2015) *Model «homo economicus»* [Model «homo economicus»], in: *Rozvytok ekonomichnoi dumky: zbirnyk naukovykh prats*, vyp. 8, Kirovohrad, Vydavets Lysenko V. F.
- Hrytsenko, A. A. (1999) *Ekonomichna teoriia: predmet, lohika i struktura* [Economic theory: subject, logic and structure], in: *Problemy vykladannia ekonomichnoi teorii: Materialy Vseukraïnskoi naukovo-metodychnoi konferentsii* (Kyiv, 26–27 kvitnia 1999 r.), Kyiv, KNEU.
- Kononova, N. O. (2020) *Ekonomika tsinnosti ta filosofii ekonomiky* [The economics of values and the philosophy of economics], in: *Hrani*, № 3, vol. 23.
- Mochernyi, S. V., Dovbenko, M. V. (2004) *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], Kyiv, vydavnychy tsentr «Akademiia», 856 p.
- Sotula, O. V. (2010) *Sotsialno-ekonomichni mekhanizm derzhavnogo rehuliuвання transformatsiinoho periodu* [The socio-economic mechanism of state regulation during the transition period]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01 «Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky», Kyiv, 20 p.
- Chukhno, A. A. (2010) *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], u 2-kh t., Kyiv, DNNU AFU, vol. 2, 628 p.
- Yakovenko, R. V. (2010) *Aktualnist doslidzhennia liudskoho potentsialu* [The relevance of human potential research], in: *Materialy V Miedzynarodowej konferencji «Kluczowe Aspekty naukowe dzialalnosci 2010»*, Przemysl, Nauka i stadia, vol. 9: Ekonomiczne nauki.

- Yakovenko, R. V. (2014). *Vykorystannia ekonomichnykh kontseptsii u protsesi upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini* [The use of economic concepts in the management of higher education in Ukraine], in: *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, № 1 (72).
- Yakovenko, R. V. (2013) *Liudskyi kapital ta liudskyi potentsial* [Human capital and human potential], in: *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, вип. 24, Kirovohrad, KNTU.
- Yakovenko, R. V. (2015) *«Liudyna ekonomichna» ta yii evoliutsiia* [The «economic man» and his evolution], in: *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, вип. 27, Kirovohrad, KNTU.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2025

Стаття прийнята 13.06.2025